

Om livet på Södra vägen 1920-1925

Kan man ge en sann bild av sina fem första år? Att dessa år är viktiga, det vet vi. Men kan jag nu ge en trovärdig berättelse om hur jag upplevde det som hände. Jag tror inte det. Jag har ytterst få minnen från livet på Södra vägen. Det som hänt mig under åren som gått har därtill påverkat mitt sätt att se. Det samhälle som växte fram från 1920-talet blev så helt annorlunda. Det blev en historisk forsränning med plötsliga förändringar och stora konsekvenser. Vårt liv på Södra Vägen 7-9 i Göteborg var vår familjs ingång till detta samhälle. Lyckligtvis har Esther och Kalle i sina minnesskrifter berättat om vår familj under denna tid och fortsättningen bygger på deras material.

Vår bostad var en medelstor enrumslägenhet fyra trappor upp i ett femvåningshus utan hiss. Ingången var från gården. Där låg dassen på rad. I huset bodde både barnfamiljer och gamla. I trappuppgången kunde man känna dagens matos från någon lägenhet som hade dörren på glänt. När ett barn sprang ner i trappan kunde en gamling titta ut genom dörrspringan och be om hjälp att ta med ett mjukt paket till soptunnan på gården. Det var ibland svårt för en gamling att gå ner till dass. Det var inte så lätt för barnfamiljer heller. Kommoder med pottor var lösningen, särskilt på vintern. Råttorna på gården var stora som små katter, skriver Kalle. Pappa förklarade att hålet i den plåtbeslagna pisoirdörren hade råttorna gnagt.

Lägenheten hade fönster mot en fyrkantig cementgård med en liten utsikt över hustaken åt Lorensberg. Här bodde vi sju personer och ibland åtta. I rummets ena hörn stod en kakelugn som jämte järnspisen i köket gav den värme som behövdes. En mycket bred järnsäng där flera av oss barn låg dominerade rummet. Föräldrarna låg troligen i en utdragssoffa i köket. Där kunde man också ställa en tätsäng för någon besökande släkting från landet som sökte arbete i stan. I rummet fanns en palm inköpt när Kalle föddes samt en orgel och givetvis en gitarr. Mamma sjöng vid spisen och i trappuppgången och överallt. Hon sjöng alltid andliga sånger eftersom hon ansåg att en kristen aldrig borde sjunga något annat. När tillfälle gavs ackompanjerade hon sig på orgeln eller gitarren, i båda fallen med ackord. På orgeln höll hon hela ackordet stilla och bytte mellan ackorden för att följa sången. På väggen hängde en bonad med orden: "Jag och mitt hus, vi vilja tjäna Herren." Lägenheten var liten men den fungerade. Esther tog ibland in sina lekkamrater. Signe släppte in duvorna genom köksfönstret och lät dem promenera på sofflocket. Ingen tilläts

skrämma dem. Dom är snälla, sa hon. Kalle petade på orgelns tangenter förutsatt att någon syster ville sköta tramporna eftersom han inte nådde ner med sina fötter. Självt var jag så liten att jag väl mest bara fanns till.

Huset, som också hade en ingång från gatan, låg mitt emot Heden och det anrika Konserthuset med sina kupoler och mjuka linjer i vitt och svart. Konserthuset brann ner 1928. Bland rykande ruiner såg Kalle för första gången där det som han senare förstod var noter som man spelade efter. Vid Götaplatsen byggdes sedan det nya konserthuset. Det invigdes 1935.

Vi bodde gratis i lägenheten ty pappa var fastighetsskötare för huset. Han arbetade som byggnadssnickare bl a på Göteborgsutställningen tills den invigdes 1923. När han kom hem på kvällarna hade mamma en lista på grannar som sökt honom under dagen för att få hjälp med något som behövde repareras. Därtill arbetade han med handräckning åt de förnäma familjer som hade sina våningar mot gatan. I angränsande fastigheter utförde han småreparationer, städning, gatsopning och snöröjning. Mamma arbetade på dagarna vid sin Singer symaskin. Hon sydde kläderna till oss barn och västar åt ett konfektionsföretag i Borås. Mina föräldrar var båda uppväxta på landet och drömde om att kunna flytta till en bättre bostad i naturlig miljö. Därför gällde det att spara pengar.

Jag var yngst i syskonskaran. Kalle var 2, Signe 6, Esther 11 och Helge 17 år äldre. Helge var född i pappas tidigare äktenskap med Ida som dött kort efter Helges födelse. Barnskaran som lekte på Heden var Esther, Signe, Kalle och jag samt några grannbarn. Esther och Signe gick i skolan i Landala. Esther var storsyster och fick tidigt ansvar i hemmet. Ibland krävdes det lite extra tankearbete för henne att klara av uppgifterna. När hon vid ett tillfälle skulle vaggas Kalle och samtidigt gå ner till källaren för att hämta potatis löste hon uppgiften genom att binda ett långt snöre i vaggan och då och då dra i det när hon gick de fem trapporna ner och upp igen.

Esther berättar att "kamraterna på våran gård och andra gårdar" tillsammans var ett dussin barn, ibland ännu fler. En och annan i vår grupp hörde till de förnäma familjer som bodde mot gatan. Vi lekte på vår gård eller Stinas gård eller Margits gård men allra mest på Heden. På sommaren var ängen på Heden grön och där var gymnastik och bollspel. Vi lekte med kulor och hopprep. På vintern hade vi en alldeles lagom liten sluttning där vi åkte med en hemmagjord "böna" som pappa gjort. Den var av trä och hade medar och gick riktigt bra. Efter några år fick vi en begagnad sparkstötting och då kände vår

lycka inga gränser som Esther skriver i sin dagbok. På Heden var soligt och luftigt och där kunde vi vara trygga. Trädgårdsföreningen låg i närheten och där kunde vi gå in utan avgift ty pappa kände vakten. "Vi gick där så högtidligt på de grusade gångarna bland blomsterrabatter och kände oss lite förnäma när vi lyssnade till orkestern där vi satt på sofforna vid springbrunnen." När gaslyktan tändes på gatan var det hemdags. Då fick inga barn vara ute längre. Esther hade till uppgift att tända elljuset i trappan när gasbelysningen tändes. Hon räckte inte upp till kontakten men pappa snickrade en liten pall som stod gömd bakom källardörren. "Jag tyckte det var roligt att kunna hjälpa pappa så här. Han hade ju så väldigt mycket att göra jämt."

På lördagarna slutade pappa med allt arbete vid middagstid. Familjen levde efter budet att helga vilodagen. Söndagarna ägnades åt sång, bön och gudstjänstbesök. I baptistkyrkan Ebenezer på Husargatan var pappa diakon och mamma musikledare för strängmusiken. Pappa vittnade ofta om sin tro som han var starkt förankrad i. Senare flyttade de över till Tabernaklet på Storgatan som var en tvärgata till Södra Vägen. På söndagarna gick vi syskon och kamrater i söndagsskola där. Vi gick i samma klass med Esther Andersson som lärarinna. Hon hade stor omsorg om oss barn. Esther och Signe var med i en flickgrupp vid namn Syskonringen. Esther Andersson var sömmerska och arbetade på dagarna åt en firma. På kvällarna sydde hon kläder åt fattiga barn. Fattigdomen var stor. Esther hade fortsatt kontakt med sin söndagsskollärare under åren som kom. Esther Andersson dog vid 85 års ålder.

Som jag tidigare nämnt minns jag inte mycket från dessa mina fem första år. Jag har ett minne från gården med dess betonggolv, dassen vid ena kortsidan och en golvbrunn. Jag minns också hur lägenheten en kväll förändrades när plötsligt sängar togs fram och ställdes på golvet. Lägenheten var liten för sju personer. När jag var i krypdåldern köpte pappa en matta som jag skulle krypa på och inte lämna. Jag lärde mig att vara stilla. När Esthers kamrat vid ett tillfälle var på besök tittade hon förvånad på Kalle och mig som satt helt stilla och frågade: Vad är det för gubbar som sitter där? När alla var hemma var det trångt i lägenheten.

Första världskriget började 1914, samma år som Signe föddes. Det slutade 1918, det år då Kalle föddes. Det rådde matbrist i landet lång tid även efter krigets slut. Köerna framför mjölkaffärerna var långa. Den tilldelning var och en fick var liten och när man efter timmar i kön kom fram till disken kunde den vara helt slut. Detta berättade mamma. Esther berättar om en dag från sin skolgång 1918 att hon omedelbart efter skolan gick och ställde sig i kö för att

skaffa salt och paltbröd. Om hon gått hem först hade hon kommit så långt bak i kön att varorna tagit slut. Till de ransoner som vi som familj fick ut skaffade pappa ibland varor från sina släktingar och kontakter på landet. Jag minns inte att vi hade brist på mat. Fanns det mat så skulle barnen ha den i första hand. Vid ett senare tillfälle ansåg en läkare att Kalle haft en lindrig släng av ”engelska sjukan” på grund av näringsbrist under de första levnadsåren.

I denna lägenhet föddes Signe, Kalle och jag. När det var dags för Kalle att komma till världen gick pappa ut för att skaffa en barnmorska. Han gick först till en adress på Sten Sturegatan där han fått uppgift att en barnmorska skulle finnas. Hon var inte hemma men pappa lyckades spåra upp en annan kvinna som var kunnig på området. Hon kom och Kalle gav upp sitt första skrik och – som Kalle skriver – han fick andas in den välgörande göteborgsluften. För att fira händelsen köpte föräldrarna en palm som ställdes på en piedestal och som sedan följde familjen under kommande årtionden.

Sjukvården var svagt utvecklad vid denna tid. Helge råkade halka på isen och fick en skada i höften. Man sade att lårbensleden gått ur led. Men den läkare som undersökte Helge kunde inte komma fram till den verkliga orsaken till värken i höften. Han ordinerade stillhet och sängläge. Det bildades brosk i leden som sedan inte kunde rättas till. Han blev därför stel i höften och höger ben blev kortare. Helge blev handikappad för resten av livet, hade speciella skor och gick med käpp.

Även två andra av familjens barn hade behövt bra läkarvård. Tidigare lär två pojkar ha fötts som båda dog vid späd ålder. Båda hette Artur. Den ene tynade bort. Man sade att han var ämnad för himlen. Den andre var mycket sjuk i magen. Först ville inte pappa gå till någon läkare men när pojken blev mycket sjuk gick han till en doktor och fick medicin. Artur tog medicinen och dog omedelbart. Upprörd till bristningsgränsen gick pappa tillbaka till läkaren och lämnade tillbaka medicinen.

Pappa beslöt efter detta att aldrig mer besöka någon läkare. Detta beslut höll han till sin ålderdom då han vid ett tillfälle bröt flera revben och därför frivilligt åkte in till Mölndals lasarett. Han bad läkaren att få ligga i en säng som hade handtag upptill som han kunde hålla i för att minska smärtan. Läkaren skickade hem honom med enligt Kalle följande ord: Tror ni att man får ligga på Mölndals sjukhus när ni själv som snickare kan sätta en spik i taket hemma hos er och fästa ett rep med handtag på? Han kom till Mölndals sjukhus en gång till, då 92

år gammal och i ambulans efter att ha ramlat ner från ett fruktträd. Den resan var en enkelbiljett och inom två timmar var han död.

I pappas tidigare äktenskap föddes också en flicka vid namn Valborg. Hon och Helge bodde båda på Södra Vägen. Valborg förolyckades under dramatiska förhållanden, troligen när hon var i skolåldern. Det var vår och Valborg sålde majblommor strax före första maj. Hon stod utanför vår port när en herre från andra sidan gatan vinkade henne till sig för att köpa en majblomma. Säkert hade hon lärt sig hur man skulle gå över den trafikerade Södra Vägen men glömsk om detta sprang hon över gatan utan att se sig för. En hästskjuts kom just då. Den kunde inte hejdas utan hon kom under häst och vagn och ljöt en ögonblicklig död. Denna tragiska händelse tog mina föräldrar mycket djupt. Och vi barn sålde aldrig mer några majblommor.

Det jag skrivit här om trångboddhet, matbrist, dålig sjukvård, svårighet att få pengarna att räcka och ett ständigt arbete att få livet att fungera ställde stora krav på mina föräldrar. Samtidigt med dessa bekymmer hade de stor omsorg om oss barn. Fanns det mat skulle vi få av den i första hand. När någon av oss barn blev sjuka kunde det bli nattvak för någon av föräldrarna, exempelvis när Kalle var sjuk och hade krupp och svårt att andas. Trots svårigheterna fungerade familjen. Alla bekymmer vändes till Herren i bön och åkallan, skriver Kalle och fortsätter: Men alltid var någon av oss frisk också så att vi fick anledning att tacka Skaparen och Uppehållaren för detta. Föräldrarna var lugna och samlade.

Pappa arbetade dagar och kvällar men när lördagen kom tog han ledigt. På söndagen gick vi i kyrkan och det hände att vi åkte ut till Slottsskogen. Mamma sjöng när hon arbetade eller skötte hushållet. Egentligen tror jag att hon inte var intresserad av hushållsarbete så det passade henne bra att mycket kunde överlåtas till Esther. Mamma ville sjunga, spela gitarr och orgel samt sy. De kläder hon sydde till oss barn var ofta av praktiskt slag då hon använde något tyg som varit något annat en gång. Till finkläder åt Kalle och mig sydde hon sjömanskostymer som det skulle vara i Göteborg. Esther berättar att mamma till en skolavslutning sydde en klänning med mycket spetsar som gjorde Esther väldigt stolt. Att alltid få hemgjorda kläder innebar tyvärr att man inte lärde sig att i en affär välja vad man gillade men hennes skicklighet att sy sammanföll med familjens behov att spara pengar.

Någon oenighet mellan föräldrarna märkte jag aldrig. Det kunde inte bli någon oenighet med det mönster man gick efter. Kvinnan är mannen underdånig,

angav mamma som sin roll. När föräldrarna samtalade och vi barn hörde på var de alltid eniga. Om de var av olika mening gjordes det upp i enrum. Pappa var stark, praktisk och duktig. Han orkade med sin roll att besluta för familjen. När vi gick ute tillsammans höll han Kalle och mig i sin hand och sjöng ofta: Hemåt vi går över berg över dal. Snart är vi hemma i den himmelska (eller strålande) sal.

Vår roll som barn var att gå in i mönstret och det gjorde vi på olika sätt. Esther och Kalle var utåtriktade och aktiva, Signe och jag var mera meditativa, inåtriktade. På olika vägar sökte vi finna vår egen väg från en tidsålder in i en annan ännu okänd tid. Föräldrarna byggde hela sitt liv på sin tro på Gud och på Bibeln. Om någon fråga var svår att lösa var alltid nästa steg att tala med Gud om saken. När sedan frågan lösts tackade man Gud för att det gått bra.

Mammas dagbok har gjort mig helt förbryllad. Det står väldigt lite och i regel endast sällan om oss barn och vad vi gjorde. Däremot är det ett ständigt flöde av citat från Bibeln av vad Paulus säger och vad olika predikanter talat om i sina predikningar. John Magnusson i Tabernaklet var en klok själasörjare som gav stöd som han förstod att hans medlemmar behövde. Detta sätt att skriva tänkebok var till en del tror jag ett uttryck för mammas gamla dröm att bli småskollärare samt att läsa och att skriva. Men jag tror också att dessa citat i det oändliga med tankar om tron för henne var ett sätt att uttrycka en inre längtan och att skriva ner de inre samtal hon med sin meditativa inställning hade. Hon hade en konstnärlig själ som sökte utlopp. Hon sjöng om den lilla blomman vid bergets fot. Hon sjöng om att vara ett solsken. Hon sjöng om en stilla stund med Jesus och om det himmelska hemmet där alla varför får sina svar. Hon var mycket vacker där hon satt med sin gitarr och sjöng. Pappa var stark. Mamma var vacker.

Efter vårens skolväxling reste mamma med oss barn till sitt föräldrahem. morfars gård i Kärrbogärde, Hemsjö socken, Norsesund. Hos morfar Johan och moster Ellen tillbringade vi sommaren och reste tillbaka till Göteborg när skolan skulle börja igen. Pappa stannade kvar på Södra Vägen och arbetade under hela sommaren.

Morfars gård låg vid skogsbrynet. Stengärdesgårdar vittnade om morfars livsverk att bryta ny mark till odling. Gården hade kor, grisar, höns och kycklingar. När jorden skulle plöjas lånade han häst och karl. Trädgården hade äppelträd, vinbärsbuskar och blommor. Morfar var barnkär och gården en idyll.

Här hade mamma växt upp och här hade hon fortfarande sin förankring. Här lärde vi känna mammas syskon Elon, Karl och Artur.

Men även i en idyll kan det finnas faror, särskilt om man är liten. Kalle berättar för mig vad som hände en varm sommardag år 1923:

När familjen åt middag i det gröna tog jag med mig dig som var min lillebror till bäcken medan familjen smälte maten. Bäckens flöt ju ner mot Möstes cirka hundra meter från Brunander-stugan. Det fanns en liten spång över bäcken och storebror som jag var skulle jag visa mig duktig och sprang före över spången. Du följde alltid mig som en skugga och skulle över spången men sneddade olyckligt för tidigt där det växte högt gräs – och föll rakt ner i den rätt så djupa strömfåran. I fallet tappade du din mössa som jag försökte fiska upp i stället för att ropa på hjälp. Jag gick till gården och berättade vad som hänt. Artur satt fortfarande kvar vid matbordet. Med jättestora kliv rusade han rakt igenom rågåkern där vi aldrig fick trampa. På något sätt fick han upp dej som troligen varit under vattnet ett par gånger. Tumult uppstod på gården. Alla sprang omkring som yra höns. Jag som skulle ha dej under tillsyn fann för gott att gömma mej i skogen. Just en pålitlig storebror. Tack vare morbror Artur lever du.

Artur, mammas lillebror, led av tuberkulos som på den tiden var en ofta förekommande och därtill ofta dödlig sjukdom. År 1925 – två år efter den händelse Kalle beskriver – avled Artur på Svenshögens sanatorium. Det kort på Artur som jag nu har på mitt skrivbord påminner mig om denna handling i rätt ögonblick som räddade mitt liv. Jag är Artur evigt tacksam för hans insats.

Denna sommar 1923 när vi förutom mitt snedsteg hade det skönt i lantlig miljö öppnades portarna till Göteborgsutställningen 1923. Det var en jubileumsutställning för att fira stadens 300-åriga historia. Utställningen öppnades den 8 maj och invigdes av kung Gustav V. När den stängdes den 30 oktober hade den haft 4,2 miljoner besökare av vilka 41.000 från andra länder. Utställningen hade sitt centrum i stadsdelen Lorensberg, endast några minuters promenad från vår bostad. Projektet hade planerats under fem år innan det år 1920 beslutades och började byggas. Det växte under tiden i omfattning från regional till nationell nivå. Götaplatsen skulle bli ett kulturcentrum och ett offentligt forum. En rad institutioner skapades: Göteborgs Konstmuseum, Lisebergs Nöjesfält, Botaniska Trädgården, Göteborgs Naturhistoriska Museum och Slottskogsvallens Idrottsplats.

Detta stora projekt genomfördes samtidigt som det var ekonomisk depression i landet med arbetslöshet och brist på mat. Kritiken mot att bygga denna "lyxutställning" var stark. Göteborgs stad anslog därför 100.000 till de arbetslösa för att mildra deras protester. Vid tiden för invigningen pågick strejk bland hamnarbetarna och strejken vidgades till byggnadsarbetarna på utställningen. Dagen före det högtidliga öppnandet utbröt slagsmål mellan strejkande och strejkbrytare och skottlossning förekom. Man lyckades medla mellan parterna och utställningen öppnades den 8 maj som planerat. Kung Gustav V invigde jubileumsutställningen och inledde därmed den rad av aktiviteter som sedan följde under den nästan sex månader långa utställningstiden. Bland annat höll Albert Einstein ett föredrag i Lisebergs Kongresshall om relativitetsteorin. Han hade inbjudits av kemisten Svante Arrhenius.

Under mina fem år på Södra Vägen 7 - 9 visste jag föga mer om världen än lägenheten, Heden och morfars. Pappas arbete på utställningen tillhörde en annan värld. Någon gång berättade han om det och jag har ett par minnen av detta. När han arbetade på Liseberg berättade han om attraktionerna där. En annan gång berättade han med stolthet att han hade varit den i arbetslaget som klättrat upp på takets topp och satt fast någonting som skulle synas över allt annat. En bild på ingången till utställningen visar mycket riktigt någonting på kupolens topp som troligen var det han talade om.

För att kunna förverkliga sin dröm om att flytta från Göteborgs centrum till en naturnära bostad sparade mina föräldrar pengar. Det verkligt viktiga ordet i familjen var att spara. Att låna pengar var fel. Man skulle spara till det man ville köpa. En dag var sparkapitalet tillräckligt stort för att göra en större affär. Tiden på Södra Vägen gick mot sitt slut.

Lennart Brunander
Sköndal, 2007